

21. Hakkı Uygur, Rahimullah Farzam (2021). What does US withdrawal from Afghanistan mean for regional countries? *IRAM*. URL: https://iramcenter.org/en/what-does-us-withdrawal-from-afghanistan-mean-for-regional-countries/?send_cookie_permissions=OK (accessed: 02.02.2022).

Матеріал надійшов до редакції 13.02.2023 р.

УДК 327.5:520"2022/2023"

Нагалія Хома,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська політехніка»,
nataliia.m.khoma@lpnu.ua

ORCID ID: 0000-0002-2507-5741;

DOI 10.29038/2524-2679-2023-01-44-60

ЗМІНИ В ПОЛІТИЦІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ЯПОНІЇ 2022–2023 рр: АНАЛІЗ ЗМІСТУ ТА ЧИННИКІВ

Мета статті – аналіз змін, які відбуваються в політиці національної безпеки та оборони Японії, з'ясування їх причин та прогноз імовірних наслідків. Методологія дослідження опирається на інституційний аналіз. Розглянуто комплекс дій, рішень, позицій владних інституцій Японії щодо безпеки й оборони держави в умовах зростання напруги в Індо-Тихоокеанському регіоні. З'ясовані форми співпраці Японії у сферах безпеки та оборони з державами-партнерами, передусім у межах G7 та різноманітних альянсів, діалогів (AUKUS, QUAD й ін.). Вивчено реакції на зміну безпекової та оборонної політики Японії в різних державах, передусім авторитарних держав-сусідів (Китай, Північна Корея, Росія). Політику Японії схарактеризовано як дії на випередження. Підкреслено проактивний характер політики Японії, яка стає інструментом захисту суверенітету та цілісності від потенційних держав-агресорів. Констатовано, що нещодавні стратегічні зміни в Японії стали не лише результатом появи нових безпекових викликів у 2022 р., але і є результатом реформ, започаткованих прем'єр-міністром С. Абе, починаючи від 2006 р. Відзначено, що наразі всі реформи мають винятково оборонний характер. Перегляд Японією ключових документів, пов'язаних безпекою й обороною, зміна зовнішньополітичних акцентів, істотне збільшення

витрат на оборону, активізація співпраці, передусім із державами G7 тощо, спрямовані посилити здатність протидіяти новітнім безпековим викликам. Аргументовано, що зміни в політиці Японії, хоч і були прискорені повномасштабним уторгненням Росії в Україну, однак вони розпочаті у відповідь на значно ширший комплекс проблем, що походять не лише від Росії, а й від Китаю й Північної Кореї.

Ключові слова: Японія; національної безпека; національна оборона; обороноздатність; С. Абе; Ф. Кішіда.

Nataliia Khoma,

Lviv Polytechnic National University;

ORCID ID: 0000-0002-2507-5741

CHANGES IN THE SECURITY AND DEFENCE POLICY OF JAPAN IN 2022–2023: ANALYSIS OF CONTENT AND FACTORS

The purpose of the article is to analyse the changes taking place in Japan's national security and defence policy, to find out their causes and forecast possible consequences. The research methodology is based on institutional analysis. The complex of actions, decisions, and positions of Japanese government institutions regarding the security and defence of the state under the conditions of growing tension in the Indo-Pacific region is studied. Forms of cooperation between Japan in the fields of security and defence with partner states, primarily within the G7 and various alliances, dialogues (AUKUS, QUAD, etc.) are clarified. Reactions to the change in Japan's security and defence policy in different states, first of all, the authoritarian neighbouring states (China, North Korea, Russia) are studied. Japanese policy is characterized as pre-emptive actions. The proactive character of Japanese policy is emphasized, which becomes a tool for protecting sovereignty and integrity from potential aggressor states. It is stated that the recent strategic changes in Japan are not only the result of the emergence of new security challenges in 2022, but are the result of the reforms initiated by Prime Minister S. Abe starting in 2006. It is noted that currently all reforms are exclusively defensive in nature. Japan's review of key documents related to security and defence, change of emphasis in foreign policy, significant increase in defence spending, intensification of cooperation primarily with the G7 states, etc., are aimed at strengthening the ability to counter the latest security challenges. It is argued that the changes in Japanese policy, although precipitated by Russia's full-scale invasion of Ukraine, were initiated in response to a much broader set of problems originating not only from Russia, but also from China and North Korea.

Key words: Japan; national security; national defence; defence capability; S. Abe; F. Kishida.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Наприкінці 2022 р. Японія переглянула свій підхід до політики національної безпеки та оборони. Причиною цього стало зростання напруги в Індо-Тихоокеанському регіоні, особливо в Східній Азії. Небагато із сучасних держав нині функціонують у настільки жорсткому стратегічному середовищі, як Японія: безпосередня близькість від Китаю, Північної Кореї й Росії, які сприймають її як загрозу чи супротивника.

Японія нині діє на випередження й не ігнорує ті ризики, які походять від недемократичних держав, із якими сусідить. Нині ця країна більше не є «пасивною» та «реагуючою» державою, як у минулі десятиліття. Вона перестала вагатися в тому, щоб позиціонувати себе як проактивну, навіть наполегливу державу, що зобов'язана захищати свої території, суверенітет і цілісність від потенційних агресорів [10]. Прем'єр-міністр Японії Ф. Кішіда назвав це «дипломатією реалізму для нової ери» [7]. Військова агресія Росії щодо України, ризики силового сценарію щодо Тайваню з боку Китаю, вихід Росії з переговорів про укладення мирного договору та інші проблеми підштовхнули Японію до рішучих реформ з побудови нової архітектури безпеки й оборони, більш активної позиції щодо проблем міжнародного життя.

Зміни безпекової, оборонної політики, загальна активізація на міжнародній арені матимуть позитиви для зміцнення позицій Японії перед сучасними викликами, запустить подальші реформи. Однак очікуваним є також посилення конфліктів у регіональному й глобальному масштабах. Помітне наростання напруги в американо-китайських відносинах загострює увагу до питань безпеки, оборони, кооперації держав, і Японія може опинитися в епіцентрі протистояння наддержав. Ці процеси потребують вивчення в динаміці, оскільки нині вже не розділяються питання безпеки в Азії, у Європі та в інших регіонах, а проблеми і їх розв'язання вимірюються в глобальному масштабі.

Події, які відбуваються в Японії, викликають великий інтерес в Україні. Наші дві географічно віддалені держави об'єднує спільний ворог, адже з Росією так і не був укладений мирний договір і країни формально перебувають у стані війни. Японія від 2014 р. підтримує Україну та її санкційна політика щодо Росії й гуманітарно-технічна допомога є не менш значимими, аніж допомога зброєю від інших держав-партнерів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки зміни в політиці безпеки та оборони Японії були розпочаті нещодавно й активно відбуваються нині, їх аналіз у науковому дискурсі лише розпочинається. Водночас наявні дослідження вітчизняних та закордонних учених, які закладають основу для розуміння змін у політиці Японії 2022–2023 рр., ініціатив уряду Ф. Кішиди. Ці дослідження стосуються передусім аналізу безпекових ризиків в Індо-Тихоокеанському регіоні, уразливості Японії щодо нових викликів, загроз, які походять від Китаю, Північної Кореї та Росії. Водночас основою для нашого дослідження є, передусім, офіційні документи Японії, заяви владних інституцій, що дає змогу відстежити динаміку як змін у політиці Японії щодо безпеки й оборони, так і реакцію та відповіді на такі зміни.

Мета статті – проаналізувати зміни в політиці національної безпеки й оборони Японії, дослідити причини та ймовірні наслідки цих процесів.

Методика дослідження. Методологія дослідження опирається на інституційний аналіз. Розглянуто комплекс дій, рішень, позицій владних інституцій Японії щодо безпеки та оборони держави в умовах зростання напруги в Індо-Тихоокеанському регіоні. З'ясовано форми співпраці Японії у сферах безпеки й оборони з державами-партнерами, передусім у межах G7 і різноманітних альянсів, діалогів (AUKUS, QUAD та ін.). Не менш важливим для дослідження було вивчення реакцій на зміни безпекової й оборонної політики Японії тих держав, політика яких, власне, і призвела до аналізованих змін (Китай, Північна Корея, Росія).

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Політика Японії у сфері безпеки та оборони була змінена 16.12.2022 р. шляхом оновлення найважливіших безпекових документів: Стратегії національної безпеки¹, Стратегії національної оборони² й Плану розвитку обороноздатності Японії. Зміни, які ми аналізуватимемо, стали не лише результатом появи нових безпекових викликів у 2022 р., але і є результатом тривалих дебатів, ініціатив, реформ попередніх років, передусім періоду прем'єрства С. Абе. Тобто ці зміни були актуалізовані ще до російського повномасштабного вторгнення в Україну. Фактично змінам 2022 р. передувала низка новацій останнього десятиліття, які стали відповіддю на зміну стратегічних обставин: поступове підвищення обороноздатності

¹Попередня (і, власне, перша) редакція прийнята у 2013 р.

²Оновлювалася востаннє у 2018 р.

країни, запровадження права на колективну самооборону, скасування заборони на експорт зброї, зміцнення альянсу зі США, просування свого бачення вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону [10]. Відтак наш розгляд реформ у сфері безпеки й оборони Японії 2022 р. розпочнемо зі з'ясування змін, які передували ініціативам кабінету Ф. Кішіди.

Зміни, які відбуваються нині в політиці безпеки та оборони Японії, є найрадикальнішими від часу завершення Другої світової війни й капітуляції Японії. Конституція Японії (прийнята в 1946 р., набула чинності в травні 1947 р.³), зокрема її ст. 9 закріпила відмову від війни як суверенного права нації. Право на ведення війни державою не визнається, заперечено війну як засіб розв'язання міжнародних спорів. Такі положення Конституції Японії були прийняті у відповідь на конкретні історичні обставини після Другої світової війни. Упродовж 75 років Японія де-юре не мала армії через заборону США посилювати військову міць. Тому існувала низка причин, зумовлених злочинами японської імператорської армії. Згодом політика США щодо Японії була переглянута через підписання угоди про військовий альянс (1951 р., переглянута в 1960 р.). Нині співпраця з демократичною Японією набуває особливого значення через посилення Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні. Саме Японія стала флагманом антикитайської коаліції США на теренах Азії. Очевидно, що США не заперечує проти зміни безпекової стратегії Японії, щоб спільно стримувати Китай у Східнокитайському, Південнокитайському морях, у Тайванській протоці.

С. Абе в роки прем'єрства (2006–2007, 2012–2020 рр.) був головним лобістом перегляду безпекової та оборонної політики Японії, унесення змін до Основного Закону. С. Абе прогнозував можливі безпекові загрози й намагався діяти на випередження. У 2007 р. він лобіював тезу, що японській армії потрібно активно долучатися до міжнародних миротворчих місій. Також його метою було посилити союз Японії та США. Після повернення у 2012 р. на посаду прем'єр-міністра, реформи національної безпеки та оборони стали одним із пріоритетів кабінету С. Абе [6, с. 10]. Уряд збільшив оборонний бюджет, створив Раду національної безпеки за американським узірцем, представив першу Стратегію національної безпеки Японії (2013). Відтак Сили самооборони зміцнили свій статус і стали значно помітнішими в житті держави. С. Абе домогся нової інтерпретації ст. 9 конституції (липень 2014 р.), відповідно до якої Японія набувала права на колективну самооборону, а Сили самооборони можуть

³ Зауважимо, що ця конституція є найстарішою у світі, яка не зазнавала жодних змін від часу прийняття.

допомагати країнам-партнерам за необхідності; дозволені військові операції Сил самооборони за кордоном. Ініційовані С. Абе інституційні реформи отримали оцінку найамбітніших інституційних реформ зовнішньої політики та політики безпеки Японії з моменту закінчення Другої світової війни.

С. Абе чітко транслював ідею про важливість перегляду пацифістської післявоєнної конституції Японії, зокрема ст. 9. Ця стаття мала метою не допустити, щоб Японія розв'язувала нові війни. Однак різні події останніх десятиліть в Індо-Тихоокеанському регіоні посилювали розуміння того, що занадто обмежені можливості Японії роблять її дуже уразливою до новітніх безпекових викликів і можуть зумовити агресію щодо неї. Відтак очолювана С. Абе Ліберально-демократична партія розробила поправки до Основного Закону й очікувалося, що у 2020 р. буде ухвалена його нова редакція. Однак на той момент зміни не відбулися через розбіжності між позиціями парламентських політичних партій.

Наприкінці 2021 р. керівна Ліберально-демократична партія Японії оголосила про заплановані зміни в політиці оборони й безпеки країни. У виступі в парламенті 17.01.2022 р. міністр закордонних справ Й. Хаясі наголосив на доцільності фундаментально зміцнити власні оборонні можливості Японії [8]. Виходячи з цих часових характеристик, не буде правильно стверджувати, що саме момент повномасштабного військового вторгнення 24.02.2022 р. Росії в Україну став переломним для руху Японії до більш рішучих позицій на міжнародній арені. Очевидно, що до цього Японію впродовж багатьох років підштовхували різні процеси, передусім в Індо-Тихоокеанському регіоні, який нині є ареною гострого суперництва держав. Водночас події на теренах України (від моменту анексії Криму) прискорили багато процесів у Японії.

Нинішній японський уряд відійшов від намагань балансувати, дотримуватися нейтралітету, пацифізму. Кабінет Ф. Кішіди озвучує чіткі заяви щодо міжнародних проблем. До прикладу, у новій редакції дипломатичної доктрини («Diplomatic Bluebook 2021») уперше Північні території чітко названі «тимчасово окупованими Росією» [5, с. 145]. Цим Токіо засвідчив відхід від політики примирення з Росією; натомість усіляко підкреслюється партнерство зі США й загалом у межах G7. «Diplomatic Bluebook 2021» привертає увагу й до інших викликів: проблема Тайваню та Тайванської протоки, формування в Індо-Тихоокеанському регіоні балансу сил, який повинен запобігти ймовірним військовим зіткненням, свобода мореплавання в Південнокитайському морі, статус островів Сенкаку та ін.

У квітні 2022 р. керівна Ліберально-демократична партія Японії подала уряду пропозицію щодо придбання контрударних можливостей проти ворожих баз, а також істотного збільшення витрат на оборону впродовж наступних п'яти років. Відтак урядом подвоєно оборонний бюджет країни до 2 % ВВП на п'ять років до 2027 р. (314 млрд дол.). До цього тривалий час (від 1976 р.) оборонні бюджети Японії були нижчими або близькими до 1 % ВВП. Відтак оборонний бюджет 2 % ВВП щорічно зробить Японію третьою у світі державою за обсягом витрат після США та КНР і забезпечить обороноздатність країни на випадок будь-якої ракетної атаки.

Уторгнення Росії в Україну, вихід Росії з переговорів про мирний договір із Японією, убивство С. Абе влітку 2022 р., випробовування нових видів озброєння Північною Кореєю та інші причини стали катализаторами обговорення теми перегляду Основного Закону, зокрема ст. 9. Теза про потребу внесення конституційних змін активно дебатовалась упродовж 2022 р., а особливо під час виборів до верхньої палати парламенту. Не виключено, що у 2024 р. зміни до японської конституції будуть внесені, принаймні Ф. Кішіда визначив це одним із пріоритетів. Ситуація на міжнародній арені підштовхує до цього й відповідні підготовчі процедури відбуваються. Водночас наголосимо, що і серед парламентських партій, і в японському суспільстві станом на початок 2023 р. відсутня однаковість щодо таких конституційних новацій. А для зміни Основного Закону буде потрібна згода щонайменше 2/3 парламенту й підтримка більшістю громадян на референдумі.

Уряд Ф. Кішіди під час перегляду стратегічних документів щодо безпеки та оборони виходив із того, що Росія нападом на Україну створила прецедент, який може заохотити Китай напасти на Тайвань, загрожуючи японським островам. Розкриття щораз нових фактів про злочини 2022 р. російської армії в Україні були одними з вирішальних аргументів, які схилили японську опозицію до думки про ймовірність трагедій, схожих до української, у Східній Азії через дії будь-якої з недемократичних держав. Також неодноразові запуски КНДР і КНР у бік Японії балістичних ракет й артилерійських снарядів стали вагомим аргументом на користь зміни оборонного бюджету, хоч спершу японська парламентська опозиція не була схильна підтримувати зростання таких витрат.

Отже, основними викликами безпеці Японії, що й зумовило нове бачення безпекової та оборонної політики, є: 1) висхідна військова активність Китаю у водах і повітряному просторі навколо Тайваню; 2) вихід Росії з процесу укладання мирного договору з Японією й

розв'язання питання приналежності спірних територій; 3) ракетна та ядерна програма Північної Кореї. Це неповний перелік чинників, які зумовили зміни політики Японії. Як бачимо, виклики походять передусім від трьох недемократичних держав, які володіють значним арсеналом зброї. Не меншими безпековими загрозами Японія вважає для себе різноманітні транскордонні кібератаки на об'єкти критичної цивільної інфраструктури, безперервні інформаційні війни, дезінформацію та пропаганду. Тобто бачимо, що розуміння Японією національної безпеки у 2022 р. розширилось у порівнянні зі Стратегією національної безпеки 2013 р. Додалися сфери, які раніше вважалися невійськовими: економіка, продовольча безпека, технології.

Зупинимося детальніше на характері загроз і небезпек Японії, які походять з авторитарних держав:

а) *Китай*. Хоч у 1972 р. японо-китайські відносини були нормалізовані, але існує територіальний спір щодо островів Сенкаку (Дяоютай) у Східнокитайському морі. Також Японія занепокоєна висхідною військовою активністю Китаю, який не просто нарощує військовий потенціал, а випробовує його поблизу території Японії, постійно збільшує оборонний бюджет [1, с. 209], кооперується з іншими авторитарними державами (наприклад спільні навчання з Росією). Від 2015 р. відбуваються модернізація та диверсифікація ракетного арсеналу Китаю. Очевидним є агресивний план Китаю щодо Тайваню, від якого узалежнена економічна стабільність і безпека Японії. Якщо в Стратегії національної безпеки 2013 р. дії Китаю позиціювалися як проблема, що викликає занепокоєння в міжнародній спільноті, то в Стратегії 2022 р. Китай названий найбільшим стратегічним викликом для Японії. Водночас Китай не було чітко схарактеризовано як загрозу. Цьому є пояснення: керівна Ліберально-демократична партія Японії поважає свого молодшого коаліційного партнера, партію «Нова Комейто», яка створена впливовим буддійським релігійним рухом «Сока Гаккай». Ця релігійна організація віддавна має тісні зв'язки з Пекіном і допомогла нормалізувати дипломатичні відносини з Китаєм у 1972 р. Також прем'єр-міністр Ф. Кішіда очолює фракцію «Кочікай» у Ліберально-демократичній партії Японії, яка традиційно лояльна до Китаю. Ф. Кішіда досі неодноразово наголошував на важливості розбудови конструктивних та стабільних взаємин з офіційним Пекіном. Однак геополітична ситуація стрімко змінюється; щораз частіше озвучуються тривожні наративи, зокрема звинувачення Китаю в порушенні суверенітету Японії в Східнокитайському морі та ін.

б) *Росія*. У 2022 р. відносини досягли найсильнішого загострення від часів Другої світової війни. Росія вийшла з переговорів щодо підписання мирного договору, розв'язання територіального спору (Північні території), позиціює Японію як «недружню державу». На тлі агресії Росії щодо України Японія запровадила великий перелік персональних та секторальних санкцій, у відповідь на які Росія вдалася до дзеркальних заходів. І Росія, і Японія проводять різноманітні військові, військово-морські навчання, які вносять додаткову напругу. Росія у новій японській Стратегії національної безпеки 2022 р. позиціюється як загроза. Зовнішньополітична та військова діяльність Росії в Індо-Тихоокеанському регіоні, стратегічно координувана з Китаєм, викликають велике занепокоєння Японії.

в) *Північна Корея*. Північна Корея залишається непередбачуваним гравцем на міжнародній арені; вона неухильно нарощує свій ядерний і ракетний потенціал великої дальності та проводить випробування зброї, військові навчання поблизу території Японії. Траєкторія окремих північнокорейських ракет навіть проходила над Японією. Окрім того, кількість запусків ракет стрімко збільшується [9], відбувається активна робота щодо розробки нової стратегічної зброї. Помітними є кроки Північної Кореї до зближення з Росією та Китаєм, особливо в питаннях безпеки й оборони. Північну Корею в Стратегії національної безпеки 2022 р. визначено як ще більш серйозну й безпосередню загрозу національній безпеці Японії, ніж будь-коли досі.

Стратегія національної безпеки 2022 р. ґрунтується на тому, що Японія повинна захищати власні національні інтереси, мир, безпеку та процвітання, а також підтримувати співіснування міжнародної спільноти, постійно готуючись до найгіршого сценарію. А такий підхід передбачає як активну дипломатію, так і фундаментальне зміцнення обороноздатності Японії. Ураховуючи поточні геополітичні реалії, Японія вважає реальною загрозою ракетні атаки по своїй території. Відтак здатність контрудару стає основним інструментом стримування для Японії держав-агресорів. Акцентується на виробництві літаків-винищувачів, ракет великої дальності, розвиток можливостей для ведення кібервійни.

Найбільшою зміною в стратегічному курсі Японії є можливість завдання превентивних⁴ ударів по ворожих базах і командних пунктах. «Можливості контрудару» передбачають готовність Японії атакувати

⁴ В оновленій Стратегії національної безпеки 2022 р. відсутня конкретизація того, які підстави уважатимуться достатніми для прийняття рішення про нанесення превентивного удару. Вони визначатимуться безпосередньо з огляду на конкретні обставини.

територію іншої держави за надзвичайних обставин. Цим Японія змінює тлумачення своєї конституції, яка обмежувала її Сили самооборони винятково захистом своєї держави. Утім, за оцінкою Дж. Пурнendra [10], малоімовірною є цілковита відмова Японією від своєї попередньої пацифістської й антимілітаристської позиції, щоб стати повноцінною військовою державою, оснастивши себе ядерним потенціалом і перетворивши свої Сили самооборони на боєздатні наступальні війська.

Безпекові й оборонні документи Японії в редакції від 16.12.2022 р. уводять в обіг новий термін «всеосяжна національна влада» (Comprehensive National Power). Такий вид влади є поєднанням дипломатії, військової сили, економічної потужності, технологій та інтелекту.

Відтак завдяки революційним законодавчим змінам наприкінці 2022 р. відбувся відхід Японії від суто оборонної концепції забезпечення безпеки країни. Ці зміни стали відповіддю на зміну безпекового ландшафту довкола Японії, який є «таким складним і багатограним, як ніколи в повоєнній історії» [4]. Попри радикальні зміни безпекової політики, нині Японія орієнтована винятково на оборону. Превентивний удар можливий лише за трьох умов для застосування сили: 1) збройний напад уже стався або неминучий; 2) немає іншого способу зупинити напад; 3) застосування сили обмежується необхідним мінімумом.

Очевидно, що за зростання безпекових викликів в Індо-Тихоокеанському регіоні, Японії буде важко справитися з ракетними загрозами лише за допомогою наявної системи протиракетної оборони. Відтак Японія запланувала мати гіперзвукові ракети великої дальності з радіусом дії спершу 2 тис. км, а згодом (до 2030-х рр.) – 3 тис. км. Такі ракети зможуть досягти будь-якої точки Північної Кореї й деяких частин Китаю. На островах Кюсю та Хоккайдо заплановане розміщення гіперзвукових ракет радіусом 1000 км. На інших великих островах будуть дислоковані ракети дальністю до 3000 км. Передбачена реалізація програми розгортання безпілотників. До 2027 р. Японія розширить радіус дії своїх ракет Type 12 (наразі радіус становить до 200 км, що вважається недостатнім за нинішніх загроз безпеці). Заплановано придбання американських крилатих ракет «Томагавк» із дальністю дії близько 1,6 тис. км. Військово-повітряні сили Японії будуть реорганізовані в Повітряно-космічні сили самооборони. Великим є перелік списку військових закупівель Японії на період 2023–2027 рр.: ракети-перехоплювачі для протиракетної оборони, ударні й розвідувальні безпілотні апарати, обладнання супутникового зв'язку, малопомітні винищувачі-бомбардувальники, гвинтокрили, підводні човни, військові кораблі та транспортні літаки тощо. Також японський

уряд узяв курс на «активний кіберзахист», що уможлиблює проактивне (на випередження) проникнення в комп'ютерну систему потенційного зловмисника та його нейтралізацію.

Японія прагне до включення в інтегровану систему протиповітряної та протиракетної оборони держав-союзників, що дасть змогу істотно посилити її можливості виявлення, відстеження та перехоплення ворожих повітряних цілей. Це актуалізувало зміцнення альянсу зі США: створення «Постійного об'єднаного командування» між Силами самооборони Японії та підрозділами збройних сил США; підтримка Японією розміщення американських військових баз на своїй території; просування багатосторонньої та багаторівневої оборонної співпраці між Японією й США тощо.

План розвитку обороноздатності країни визначає конкретні цілі, яких слід досягти Японії в найближче десятиліття, наприклад зміцнення захисту об'єктів критичної інфраструктури та цивільних об'єктів; нарощення оборонного потенціалу для стримування чи відбиття агресії. Японія виходить із того, що важливими елементами надійного захисту країни є асиметричне домінування в підводному, надводному й повітряному просторі, здатність знищення загроз на великих відстанях, інтегрованість протиповітряної та протиракетної оборони, збільшення використання безпілотних засобів, а також мобільність сил оборони. Упровадження нових оборонних технологій має поєднуватися з модернізацією наявного (перспективного) обладнання.

Зауважимо, що донедавна питання національної безпеки не входило до пріоритетних і для пересічних громадян Японії. У них була чітко сформована установка, що їхня держава покладається на військові сили США для свого захисту. Однак нині японці занепокоєні великою кількістю безпекових викликів. Щораз більша кількість громадян схиляються до того, що Японія повинна посилювати свій оборонний потенціал, національні механізми захисту держави та її громадян. Останніми роками зростає інтерес японців до проблем міжнародної політики, безпеки й оборони. Позиції недемократичних держав-сусідів на міжнародній арені стали чинниками такого висхідного інтересу японців, адже згадані держави становлять для Японії екзистенційну небезпеку.

Про власне істотне збільшення особового складу Сил самооборони Японії не йдеться передусім через демографічні тенденції (зменшення народжуваності, старіння населення). Натомість акцентується на: покращенні умов проходження військової служби; ефективному залученні наявного персоналу; сприянні активній участі жінок у Силах

самооборони; підвищенні пенсійного віку; залученні резервістів тощо. Усі ці зміни комплексно розглядаються урядом Японії як відповідь на сучасні виклики безпеці. Однак посилення обороноздатності потребує значного фінансування, що зумовлює дебати на рівні як влади, так і суспільства, про його джерела: випуск спеціальних державних облігацій, запровадження додаткових податків на оборону, підвищення податків на окремі види товарів (наприклад тютюнові вироби) й ін.

Зміни Японією політики у сфері національної безпеки та оборони отримали увесь спектр оцінок – схвалення, занепокоєння, критику тощо. Наприклад:

– США позитивно оцінила ці зміни як сміливий та історичний крок для зміцнення й захисту вільного, відкритого Індо-Тихоокеанського регіону [3]. Реформи в Японії зміцнять і модернізують американо-японський альянс задля стримування амбіцій, передусім Китаю. США зараз розглядають Японію як ключовий вузол антикитайської коаліції в Східній Азії;

– Тайвань позитивно оцінив зміну безпекової й оборонної політики Японії. Усе, що прямо чи опосередковано може ослабити Китай, схвалюється Тайванем;

– Південна Корея стриманою відреагувала на зміни, передусім щодо набуття Японією здатності завдавати превентивних ударів. Власне, ця держава схильється до підтримки пацифістської моделі політики Японії;

– Китай відреагував різко – незадоволення та протест проти ухвалених документів. Японія, за оцінкою Китаю, провокує регіональну напругу й конфронтацію. Китай апелює до нібито партнерських взаємин, у яких відсутні якісь загрози для Японії. Японія, за оцінкою Китаю, розвиває тезу про «китайську загрозу», щоб виправдати нарощування військової сили;

– Росія не лише вважає зміну стратегії Японії відмовою від політики мирного розвитку, виклик для безпеки Росії, а й погрожує контрзаходами. У діях Японії Росія вбачає повернення до «нестримної мілітаризації, що неминуче спровокує нові виклики безпеки й вестиме до посилення напруги в Азійсько-Тихоокеанському регіоні» [2];

– Північна Корея засудила нову стратегію безпеки Японії та озвучила погрозу дати військову відповідь. Плани Токіо Пхеньян назвав «новою політикою агресії», яка фундаментально змінює середовище регіональної безпеки в Східній Азії. Парадоксальність ситуації в тому, що Північна Корея у 2022 р. озвучила свій намір мати найпотужніший у світі ядерний арсенал, регулярно запускає балістичні ракети тощо.

Отже, демократичні держави-партнери Японії вважають, що зміною безпекової й оборонної стратегій, зростанням активності в міжнародному житті Японія зробила сміливий історичний крок для захисту вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону. Недемократичні ж держави, навпаки, є на позиції, що ці новації провокують регіональну напругу й конфронтацію, є проявом відмови Японії від політики мирного розвитку на користь нової політики агресії.

Водночас чимало держав не визначилися в оцінці змін безпекової та оборонної політики Японії. Імовірно, ще зберігається недовіра до японської воєнної міці з огляду на історичну пам'ять про Другу світову війну й ті воєнні злочини, які були скоєні в різних частинах Азії. Відтак видається важливим, щоб Японія формувала світову громадську думку про те, що її наступальний потенціал може буде застосований лише, якщо:

- 1) буде здійснено збройний напад на Японію або іншу країну, яка перебуває в тісних стосунках із Японією;
- 2) є загроза національному виживанню Японії й немає інших відповідних способів усунення цієї загрози;
- 3) застосування сили обмежуватиметься мінімальною необхідністю.

Окрім стратегічної співпраці зі США, Японія активізувала співпрацю у військовій сфері з державами G7. До прикладу, наприкінці 2022 р. Велика Британія, Італія та Японія домовилися про створення до 2035 р. винищувача RAF Tempest, який матиме низьку радіолокаційну помітність й оснащення передовим гіперзвуковим озброєнням. Такий приклад засвідчує, що Японія намагається якнайшвидше почати взаємодії із широкою коаліцією партнерів. Державами-союзниками та державами-однотумцями в Стратегії національної безпеки 2022 р. визначено США, Австралію, Індію, Велику Британію, Францію, Німеччину, Італію, Канаду, Нову Зеландію, Південну Корею, а також держави Південно-Східної Азії⁵.

Від перших днів головування у G7 2023 р. Японія активізувала діалог у межах групи партнерів, оскільки нинішній історичний момент вважає переломною точкою, коли недемократичним державам (передусім Росії) не можна дозволити зламати міжнародно-правовий порядок. Японський уряд нині веде дуже активну комунікацію з лідерами держав G7. До прикладу, на початку 2023 р. Ф. Кішіда здійснив турне до п'яти держав G7 для переговорів щодо безпекових проблем. У межах зустрічі Ф. Кішіди та Е. Макрона обговорено можливі наслідки нарощування Північною

⁵Щодо ефективності співпраці Японії з державами Південно-Східної Азії виникають певні застереження, адже це великий регіон, який охоплює держави на південь від Китаю та на схід від Індії (Камбоджа, В'єтнам, Лаос, М'янма, Філіппіни, Індонезія, Сингапур й ін.). І перелік держав тут є вельми неоднорідний, адже охоплює і диктатури, і демократії.

Кореею ядерного й ракетного арсеналу; оголошено про активізацію спільних із Францією військових навчань. З очільницею Ради міністрів Італії Дж. Мелоні Ф. Кішіда домовився про стратегічне партнерство держав. Під час зустріч із Р. Сунаком Британія і Японія підписали оборонну угоду, що дасть змогу проводити спільні військові навчання в умовах напруги довкола Тайваню. Перемовини Ф. Кішіди з прем'єр-міністром Канади Дж. Трюдо стосувалися Китаю як загрози стабільності в Індо-Тихоокеанському регіоні. З Дж. Байденом Ф. Кішіда обговорював питання посилення безпеки Японії. Підписано угоду про зміцнення американо-японської співпраці в космосі. Власне, така динаміка, не притаманна раніше Японії на міжнародній арені, засвідчує розуміння всіх безпекових викликів і загроз, а відтак поспішає приготуватися до них. Усі дії Японії 2022–2023 рр. в зовнішньополітичному та безпековому аспектах демонструють зміну ролі Японії на міжнародній арені, намагання цієї держави форсувати співпрацю із союзниками у сфері безпеки, оборони й інших сферах.

У 2022 р. Японія неофіційно інтегрувалась у військовий регіональний альянс AUKUS (Австралія, Велика Британія, США), який має метою забезпечення безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні. Альянс зацікавлений у співпраці з Японією для спільної розробки гіперзвукової зброї, засобів радіоелектронної боротьби, досліджень у галузях кібернетики, квантових технологій та штучного інтелекту. Співпраця Японії з AUKUS змінює баланс сил у регіоні, що викликає реакцію Росії. Росія озвучує різноманітні погрози, як-от: збільшити свою військову присутність на Далекому Сході, порушити питання мілітаризації Японії у Раді безпеки ООН і т. ін.

Також вагомою є роль Японії у Чотиристоронньому діалозі QUAD (Австралія, Індія, США та Японія) – структурі, яка фактично створена на противагу Китаю. Одним із надважливих проявів нових форматів безпекових діалогів стало проведення Японії й Індії перших в історії спільних військових навчань «Veer Guardian 2023» за участю реактивної авіації. Відзначимо, що Японія бере участь й у низці інших безпекових діалогів: Азійському саміті з безпеки «Діалог Шангри-Ла», Манамському діалозі, Регіональному форумі АСЕАН, Мюнхенській конференції з безпеки, Дохійському форумі, Токійському оборонному форумі та ін.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Нині неоавторитарні режими налаштовані змінити міжнародний порядок. Це зумовило прискорені кроки Японії в напрямку зміцнення

безпеки та обороноздатності задля збереження миру в глобальному масштабі. Наразі будь-які дії Японії мають винятково оборонний характер. Вони не спрямовані на потенційну агресію щодо будь-яких держав, навіть таких, що чинять провокативні дії.

Зміна наприкінці 2022 р. основних документів, які визначають політику безпеки та оборони, стала переломним моментом, який запускає подальшу трансформацію безпекової, оборонної політики Японії. Нинішні зміни не можливо було уявити ще кілька років тому, однак політика авторитарних держав-сусідів на міжнародній арені запустили в Японії низку процесів. На черзі очікуваними є зміни до Конституції Японії, передусім до ст. 9.

Уважаємо, що всі зміни в політиці Японії, хоч і були прискорені повномасштабним уторгненням Росії в Україну, але вони стали відповіддю на значно ширший комплекс проблем, які походять не лише від Росії, а й від Китаю та Північної Кореї. Водночас Японія зробила висновки з російської агресії в Україні: для забезпечення власної безпеки держава мусить мати боєздатну армію; збройні сили повинні бути мотивовані до боротьби; важливо мати сильних і надійних союзників на випадок зовнішньої агресії, однак покладатися потрібно передусім на власні сили.

Перегляд Японією ключових документів, пов'язаних із безпекою й обороною, зміна зовнішньополітичних акцентів, істотне збільшення витрат на оборону, активізація співпраці передусім із державами G7 тощо, спрямовані зміцнити позиції цієї держави для протидії новітнім безпековим викликам. Ці процеси потребують моніторингового дослідження, оскільки безпекова ситуація і в Східній Азії, і в глобальному масштабі загалом, змінюється дуже динамічно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпчук, Н., Моренчук, А., Моренчук, А.-мол. (2021). Загрози регіональній безпеці Японії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, №1 (9), pp. 206–220.
2. Министерство иностранных дел Российской Федерации (2022). *Комментарий официального представителя МИД России М. В. Захаровой в связи с принятием Японией обновленных доктрин по безопасности и обороне*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/news/1844902/
3. Blinken, A. J. (2022). Welcoming Japan's New National Security Strategy, National Defense Strategy, and Defense Buildup Program. *U.S. Department of State*. URL: <https://www.state.gov/welcoming-japans-new-national-security-strategy-national-defense-strategy-and-defense-buildup-program/>
4. Cabinet Secretariat (Japan) (2022). National Security Strategy of Japan. URL: https://www.cas.go.jp/jp/siryou/22121_banzenhoshou/nss-e.pdf

5. Diplomatic Bluebook (2022). Japanese Diplomacy and International Situation in 2021 (2022). Tokio: Ministry of Foreign Affairs of Japan.
6. Liff, A. P. (2018). Japan's Security Policy in the «Abe Era»: Radical Transformation or Evolutionary Shift? *Texas National Security Review*, № 1(3), pp. 9–34. <https://doi.org/10.15781/T29S1M35C>
7. Ministry of Foreign Affairs of Japan (2022). Northern Territories. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/overview.html>
8. Ministry of Foreign Affairs of Japan (2022). Foreign Policy Speech by Foreign Minister Hayashi to the 208th Session of the Diet. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/pp/page3e_001166.html
9. Missile Defense Project (2022). North Korean Missile Launches & Nuclear Tests: 1984-Present. *Missile Threat*, Center for Strategic and International Studies. URL: <https://missilethreat.csis.org/north-korea-missile-launches-1984-present/>
10. Purnendra, J. (2022). Despite Shifts, Japan's Defence and Security Policy Remains on Pacifist Ground. *Observer Research Foundation Issue Brief*, № 530. URL: https://www.orfonline.org/wp-content/uploads/2022/03/ORF_IssueBrief_530_Japan-Defence.pdf

REFERENCES

1. Karpchuk, N., Morenchuk, A., Morenchuk, A. Jr. (2021). *Threats to Japan's Regional Security. International relations, public communications and regional studios*, № 1 (9), pp. 206–220 (in Ukrainian).
2. Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federacii (2022). Kommentarij oficial'nogo predstavitelja MID Rossii M. V. Zaharovoj v svjazi s prinjatiem Japoniej obnovlennyh doktrin po bezopasnosti i oborone. URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1844902/ (in Russian).
3. Blinken, A. J. (2022). Welcoming Japan's New National Security Strategy, National Defense Strategy, and Defense Buildup Program. *U.S. Department of State*. URL: <https://www.state.gov/welcoming-japans-new-national-security-strategy-national-defense-strategy-and-defense-buildup-program/> (in English).
4. Cabinet Secretariat (Japan) (2022). National Security Strategy of Japan. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryoun/221216anzenhoshou/nss-e.pdf> (in English).
5. Diplomatic Bluebook 2022. Japanese Diplomacy and International Situation in 2021 (2022). Tokio: Ministry of Foreign Affairs of Japan (in English).
6. Liff, A. P. (2018). Japan's Security Policy in the «Abe Era»: Radical Transformation or Evolutionary Shift? *Texas National Security Review*, № 1 (3), p. 9–34. URL: <https://doi.org/10.15781/T29S1M35C> (in English).
7. Ministry of Foreign Affairs of Japan (2022). *Northern Territories*. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/overview.html> (in English).
8. Ministry of Foreign Affairs of Japan (2022). Foreign Policy Speech by Foreign Minister Hayashi to the 208th Session of the Diet. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/pp/page3e_001166.html (in English).
9. Missile Defense Project (2022). North Korean Missile Launches & Nuclear Tests: 1984-Present. *Missile Threat*, Center for Strategic and International Studies. URL: <https://missilethreat.csis.org/north-korea-missile-launches-1984-present/> (in English).

10. Purnendra, J. (2022). Despite Shifts, Japan's Defence and Security Policy Remains on Pacifist Ground. *Observer Research Foundation Issue Brief*, № 530. URL: https://www.orfonline.org/wp-content/uploads/2022/03/ORF_IssueBrief_530_Japan-Defence.pdf (in English).

Матеріал надійшов до редакції 30.01.2023 р.